

BRAT HENRIK

(Slušna pripovedna igra Brat Henrik je bila v precej skrajšani obliki predvajana na programu Radio Ljubljana, ni pa bila doslej še objavljena v tisku. Avtorja, sodelavca Kapelj, se spominjamo z zaokroženim odlomkom iz začetnega dela igre, ki je junakov spominski uvod v zgodbo. Snov in motiviko tega močno avtobiografsko obarvanega uvoda je avtor kasneje uporabil tudi v prvem delu nedokončanega romana Rhombos, ki je izšel postumno.)

Zgodba Paula Palouca je pripoved o resnični vrednosti človekovih dejanj v luči smrti.)

SPOMINI PAULA PALOUCA

Moški zbor zapoje pesem »Lipa zelenela je«, oba dela.

PAULUS:

Tu, sam sredi pogreba, sredi starega pokopališča, ki ga visok zid meji od štirih strani sveta in od novih grobov, ki odhajajo njihova znamenja zmeraj dalj v polje - tu se spet spominjam, kdaj sem prvič na svetu slišal to pesem. Čeprav vem, tako kot sem vedel takrat, ko je bilo prvič v življenju, da sem melodijo že poslušal nekoč prej: kot v času, ki je minil, ko se je rodil spomin, in še prej morda, ko me še ni bilo.

Kot v daljavi preigrajo citre prvi del »Lipe«.

Igra muzikant Henček iz Martinje vasi. Tu ga vsi tako kličejo, vsi ga poznajo tu okrog, rodil sem se v mestu, vendar je ta dom, to mesto, odnesel vsak hip v večjo daljavo, v sanje in pozabo, vsak utrip koles pod vagonom vlaka, ki nas je peljal sem.

Žvižg parne lokomotive. Potem enakomerno utripanje koles.

Na nočni vožnji sem zaspal. Spečega so me prenesli v novo stanovanje in v posteljo. A prav tu, prvega jutra, prvega dne v novem kraju se mi je privikrat v življenju sanjalo. Ali pa so bile sanje, ki so mi prve ostale v spominu še za dne:

Vrata se odpro, da pade v sobo poševen pramen jutranjega sonca. Skoz to luč splava proti meni riba. Okrogla, velikanska kot sama vrata. To ni naša hiša in moja soba - je tuja hiša in tuja soba: to je ribja hiša, riba stanuje v tej sobi in debelo gleda vsiljivca. Vidim, čisto blizu, okroglo ribje oko in okrogla usta ribe.

Zakričim in se zbudim - v sobo res sveti jutro.

Ko me potem vzdignejo na odprto okno, zagledam spodaj ribnik.

Med temno zelenim ribnikom in belo cesto se igramo otroci vse lepe dni.

Svet se začne kot za veliko lipo, ki stoji pred vhodom v hišo. Za njo so travniki, za travniki rečica Mirna, in za Mirno in za njenim pritokom Bistrico in za železnico, naprej in še naprej, daleč na obzorju - Vesela gora. Tam se po položnih pobočjih položno vzpenja široka cesta do velike bele romarske cerkve.

Na to stran, takoj za cesto in njivo, stoji ostra, koničasta Žalostna gora, z majhno sajasto cerkvico na vrhu. Tja gor vodijo strme ozke steze.

Na Veseli gori je zmeraj modro in zlato poletno jutro, množica ljudi, orgle v cerkvi, pred cerkvijo stojnice, godci, pesmi in ples. Od tam prinaša včasih jutranja sapa praznično potrkanje mogočnih zvonov.

Ubrano, oddaljeno zvonjenje.

Na Žalostni gori je zmeraj rdeč in plav zimski večer, z enim samim človekom na kamnati hribovski poti nad prazno planjavo. Od tu prinese večerni veter vsak dan žalostno klenkanje majhnega zvona.

Šibko pozvanjanje navčka.

Mimo Žalostne gore me vozijo na sedežnem otroškem vozičku naprej po deželni cesti in iz ravnine pred mano, naravnost iz zemlje, moli naenkrat tu rdeč, tam sajast dimnik, in konica zvonika, in strešno sleme. Je tam, v zemlji in v zemljo zakopano, podzemsko mesto škratov, kamor je odnesel vrtinec prahu potepuha? Ko zavije cesta okrog pokopališkega zida, se v hipu strmo prevesi navzdol, in kot po čarovniji stojijo okrog in okrog mene in visoko nad mano hiše, ki sem pravkar še gledal naravnost v njihove strešne lipe in dimnike.

Trg leži sredi zemlje in v zemlji, v njenem globokem usadu, okrog in okrog obdan in ograjen z zemljo samo: s te strani bakrena in zelena pobočja kotline, z one temno, gozdno hribovje.

Tako živim dve leti, tri, čisto dobesedno med Veselo in Žalostno goro, in zraven začaranega mesteca globoko v zemlji, ki stražijo njegov vhod njegovi mrtvi in ležijo njihovi grobovi na pokopališču nad cesto, za zidom, nad njegovimi strehami, ki pod njimi stojijo in hodijo, počivajo in delajo njegovi živi.

Citre iz velike daljave zaigrajo »Šumi, šumi gozd zeleni«.

Za gričem, za vasjo, za zelenim poljem, stoji za zelenim sadovnjakom, in se blešči kot kocka sladkorja, majhna podeželska vila. Tu živi, tuj, meni neznan mož - nikoli ga nisem videl. Vsi govorijo o njem z velikim, resničnim spoštovanjem, a ko se o njem pogovarjajo, mu zmeraj pravijo čisto enostavno samo Amerikanec.

Tu nekje se je rodil, na Bistrici ali v Prelesju, v Prelogah ali Ostržniku, reven otrok v revni bajti. Zmeraj je bil lačen in, mlad fant, je šel za kruhom v svet in čez morje. Prišel je nazaj v domači kraj, velik mož, poln denarja in moči, dvakrat večje, kot jo da samo bogastvo, ker je pol življenja prestradal, pa je vseeno vzdržal.

A tudi ta močni in temni mož - takega si predstavljam: visokega s temnim obrazom nad temno obleko - tudi on ima svojo majhno slabost: še zdaj ga preganja strah pred lakoto, ki ga je tako dolgo pestila. Tisti, ki so bili v njegovi beli vili, pripovedujejo, da leži zato na mizi v dnevni sobi zmeraj, dan na dan in dan in noč, velik hlebec kmečkega kruha in krušni nož, da si on sam, ali vsak, kdor vstopi, lahko vsak čas odreže krajec.

Čez veliko let, po veliki vojni, ko spet obiščem tiste kraje, slišim konec zgodbe o neznancu, ki ga nisem nikoli spoznal:

Amerikancu vojna ni bila všeč: ni maral, da bi tuji in očem nikoli vidni mogočniki od daleč merili ljudem mere življenja na merice, po točno prešteti kapljicah iz samih enakih stekleničk, narejenih, polnjenih in zapečatenih na tekočem traku.

Zato je Amerikanec še naprej ne samo govoril, ampak tudi ravnal tako, kot se je njemu zdelo prav. Neke noči so prišli ponj. Amerikanec je izstrelil dva polna samokresa: hkrati je streljal z levo skoz okno in z desno skoz udrta vrata. Potlej so ga vendar zajeli in odpeljali. Še dolgo je ležal na njegovi mizi hlebec, ampak Amerikanec si ni nikoli več odrezal kosa kruha. Nobeden ne ve, kje so ga ubili in zakopali: na zelenem travniku za Mirno ali v zelenem gozdu za Žalostno goro.